

Beregi emlékezését éppen erényei zárták el a nagyközönség elől – Illés Endre hiába üzenté tréfásan Hollywoodba: több szexet! Beregi erre sem volt tekintettel, mint ahogy világnézeti és vallási kérdésekben sem foglalt állást.

Túlzás volna azt állítani, hogy az ÉLETEM REGÉNYE méltó társa Déryné és Jászai Mari emlékezésének. Nyelvezete több helyen nehézkes, bonyolult, végtelen mondatai sem mindig egyértelműek.* A németül, angolul és magyarul egyaránt értő és beszélő, hetvenes éveiben járó művésztől azonban ez is szép teljesítmény. Ráadásul a mű végleges formába öntésében és legépelésében – Beregi füzetekbe kézzel írta emlékeit – leánya segített, aki tízéves korától külföldön élt: németül, spanyolul, franciául, angolul kellett boldogulnia.

Az emlékezés több ponton is túlmutat Beregi Oszkár életén, gondolatain és érzésein. Megörökítette a századforduló nagy tragikáját, Jászai Marit, akihez eltéphetetlen kapcsolat fűzte. Bár 1919-ben, a Beregi elleni hajsza idején Jászai Mari (dacára, hogy a kommunista *Színészek Lapjába* EGY SZÍNÉSZNŐ MINT MUNKÁSASSZONY címmel írt terjedelmes cikket), nehezményezve Beregi Oszkár lelkes szereplését, rövid időre elfordult tőle. Beregi Jászai művészetének és személyiségének mégis örök tisztelője maradt. Ugyanannak a színjátszóiskolának voltak közös képviselői. A művészetben való összeforradás, az azonos hőfokon izzó emberábrázolás, az idegek hasonló vibrálása elfeledtette a köztük lévő negyedszázados különbséget.

Gajdó Tamás

Beregi Oszkár

ÉLETEM REGÉNYE

Részlet

Közzéteszi Gajdó Tamás

Számomra legnagyobb színiakadémiai élmény Jászai Mari tanár úrnő megjelenése volt.¹ Művészetének legelragadottabb bámulói közé tartoztam már középiskolai tanuló koromban. Ha megtakarítottam negyven krajcárt, jegyet vettem érte a Kerepesi – most Rákóczi út – és Múzeum körút sarkán lévő Nemzeti Színházba, és főképpen olyan darabokat választottam, amelyekben Jászai szerepelt. Negyven krajcár volt a legolcsóbb jegy. A harmadik emeleti karzat harmadik és negyedik sorába szólt a jegy, de csak oldalülésre, ahonnan nem mindent lehetett látni, ami a színpadon történik. Ha a karzat bal oldalán ültem, csak a színpad jobb oldalára láttam, a jobb oldalról meg

* Az emlékezést a mai helyesírási szabályok szerint közlöm. A géppel írt szövegben a nyilvánvaló elütéseket kijavítottam. Az értelemzavaró hibák javítását szögletes zárójelbe tettem, egyéb esetekben megtartottam az eredeti szöveg sajtós fordulatait. (G. T.)

csak a bal oldalra. De hát mit csináljak? A középkarzat hatvan krajcár, és a kétszer húsz krajcár többletből újra vehettem egy jegyet, és így megmaradtam a negyvenkrajcáros oldalkarzatnál. Később, amikor már megismerkedtem a karzati öreg jegyszedőkkel, kihízelegettem, kikönyörögtem, hogy valamelyik el nem adott, gyönyörű középkarzati helyre ülhessek le, vagy ha jegyem nagyon oldalra szőtt, ahonnan már hiába nyújtottam és csavartam a nyakamat, nem láttam semmit, megengedték, hogy a középkarzati helyek között lévő igen nagyon keskeny helyre, mely a középkarzat és a fal között volt, odaállhassak. Ez a keskeny térség már olyan magasan volt, hogy a kezemmel elértem a színház mennyezetét. A mögöttem levő fal közepén, a fejem magasságában volt egy kerek, tejuveggel letakart vészlámpa, mely előadás alatt is, a teljesen elsötétített nézőtéren féhéren világított. Az elé a vészlámpa elé nem volt szabad állni. A tűzrendészeti szabályok értelmében a vészkijárást jelző lámpáknak szabadoknak kellett maradniok. Ó, az a kivilágított kerek tejuveg! Mennyi hangulatot adott nekem később a világító telihold, mely a sötét nézőtéren legnagyobb távolságban volt a színpadtól! Amikor ott fenn a hold mellől néztem a napfényesre kivilágított tündérvilág-álmovilág színpadra, nem hittem, hogy olyan kevés idő múlik el, és én onnan, az álmovilágból nézek fel a holdra. Csoda! Mert azt az utat onnan fentről, a hold mellől, le a földre, a színpadra, olyan hamar repültem át, mint a gondolat, mint az álom. Amikor először felléptem a Nemzeti Színház színpadán, előző este felmentem a karzatra, és meglátogattam a kedves ismerőseimet, az öreg jegyszedőket, a cukrosasszonyt, még a klozetes nénit is meglátogattam, elbúcsúztam tőlük, és megköszöntem nekik, hogy olyan jók voltak hozzám. Bementem a nézőtérre is, és a karzati ülőhely mögött odaálltam a kerek hold mellé, megsimogattam a kedves tejuveget, és elbúcsúztam tőle. Kedves, barátságos kerek holdvilág! Ezentúl már csak messziről nézek fel rád az égre, ahonnan olyan boldogan néztem le a földre uzsonnapénzekből összegyűjtött negyven krajcárért. De megígérem, gondolni fogok a közeledben ülő és álló barátaimra, és úgy fogok odalenn a földön, a színpadon beszélni, hogy a keservesen összekuporgatott pénzeteken vásárolt karzati jegyetekért is minden szavamat meghalljátok, minden mondatomat megértsetek. Aztán összeöleleztünk, az ismerősök elkísértek a harmadik emeleti karzat lejárója lépcsőjéig, és halkán, nehogy az előadást zavarjuk, sügtük egymásnak: „Viszontlátásra!”

De itt még nem tartunk. Én még fenn vagyok a karzaton, és negyven krajcárért nézem az előadásokat. Jászait az *Élektrában*² láttam először onnan fentről, a karzatról. Döbbenetes volt, amint fekete rongyokba öltözve, ápolatlanul lelógó hajjal, jobb karját felfelé tartva támaszkodott egy oszlophoz, amelyhez szinte odatapadt, mintha fekete ornamentje lett volna annak a szürkésfehér dór oszlopnak, és könnyektől fekete, fátyolos hangon megszólalt. Tágra nyitott szemmel-szájjal figyeltem. Akkor este ülőhelyem volt. Fölvonásközökben sem álltam fel a helyemről. Nem fért a fejembe, hogyan lehet így színházat játszani. Ki ez az asszony? Ki ez az ember? Az életben, az utcán, otthon, akkor is ilyen hatalmasan meggyötört, akkor is ilyen emberfölöttien szenvedő? Ki ez?

Az előadás vége felé jár, mellettem egy idős házaspár ül, ők is nagyon meg vannak hatva, és amikor Mihályfi³–Oresztész benn a házban megöli Felekyné⁴–Klütaimnészt-rát, és a ház előtt álló Jászai-Élektra bekiált fivérének: „Vági hozzá még egyet!”, és az anya belülről haldokolva kiáltja: „Jaj nekem, talált, még egyszer talált!”,⁵ a mellettem ülő férfi szemét törölve mondja a feleségének: „Így nevelj fel magadnak gyerekeket!” Olyan komikusnak hatott ez a tragikus jelenet, hogy nevetnem kellett. Pedig ez a két öreg szülő, akiknek ki tudja, milyen gyerekei voltak, keserves komolyan gondolta ezt a komikus kifakadást.

Előadás után leszaladtam a színház kapuja elé, hogy lássam Jászait, amint kijön a kapun és megy haza. Jöttek ki a színészek, statiszták, munkások, csak ő nem. Élektra nem jött ki. Amikor a házfelügyelő bezárni készült a kaput, megkérdeztem tőle, hogy hát: „Kérem szépen, Jászai művésznő már elment?” Az csodálkozva néz rám: „A Jászai nagysága nem szokott erre kijönni, az a hátsó kijáraton megy haza, mert ott lakik a másik nemzeti színházi bérházban.”⁶

Megköszöntem, jó éjszakát kívántam, és indultam hazafelé. De a sarkon megálltam, visszafordultam a felé a másik bérház felé, amelyik a Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán állt, és néztem föl az ablakokra. Vajon melyik a Jászai ablaka? Egyik ablak sötét, másik világos, melyik az övé? Most mit csinál? Sok mindent elgondoltam, amint gyerekes, buta fejfel álltam szemben a házzal, és vizsgáltam az ablakokat. Sok mindent elgondoltam, de azt nem hittem, hogy alig múlik el két esztendő, és én onnan fentről, a Jászai harmadik emeleti lakásának ablakából fogok lenézni az utcára, és mosolyogva nézdegélem a helyeket, ahonnan azon az esten fürkészve kerestem azt az ablakot, mely mögött Jászai királynői alakját sejtettem.

De addig sok pénzembe került az a nő. Sokszor nem ettem uzsonnát, hogy megvehessem a karzati jegyemet. Sok hideg éjszakán át álltam az utcán, és néztem fel az ablakokra, amíg aztán megjött a csoda. Másodéves színiakadémikus voltam, amikor a tanterembe bejött az igazgató, és bemutatta az új tanárt, Jászait.

– Azt hiszem, nem szükséges bemutatnom a nagyságos asszonyt, őt mindenki ismeri. A művésznő volt olyan szíves, és vállalkozott az önök tanítására. Legyenek szorgalmasak, figyelmesek, és igyekezzenek a művésznőtől minél többet tanulni.

Ezzel kiment, és mi a tanteremben egyedül maradtunk Jászaival.

Leült a tanári asztal mögé, és ábácésorrendben szólította ki a növendékeket. Én a harmadik vagy negyedik voltam. Nem szólt senkinek semmit, csak az előtte fekvő névjegyzéken csinált valami megjegyzést.

– Mit parancsol, nagyságos asszony kérem, mit mondjak?

– Amit akar, amit szeret.

– Somló Sándor⁷ verse. A címe *Yorick*.

Somló a Nemzeti Színház művésze. Szerelmes színész. Aradról került Budapestre. A felesége Vadnay Vilma.⁸ Aradon operettprimadonna volt. Volt egy kedves, tehetséges szobrásznő lányuk, Sári.⁹ Aradon a színháznál Somlóék voltak a legféltettebb és legfélelmetesebb művészek. Hát persze, a hősszerelmes és a primadonna! Ha akarják, tönkre is tudják tenni az igazgatót. Somló azonkívül költő is volt. Verseket írt és színdarabokat. Én úgy ismertem meg a műveit, hogy még a kereskedelmiben velem járt egy Szabó Ferenc nevű aradi fiú, aki még hazulról a Somló házaspár imádói közé tartozott, az hozta magával Aradról Somló verskötetét és egy *Gorgo* című történelmi tragédiát. Nekem nagyon tetszettek Somló írásai. Önképzőköri jutalmat is kaptam a *Yorick* elszavalásáért. Somló akkortájt még csak egyszerű hősszerelmes színész volt a Nemzetinél. Befolyás és különös hatáskör nélkül. Felesége visszavonult a primadonnaságtól, úri módon, de szerényen éltek Pesten, nem úgy, mint Aradon, ahol, ha volt pénzünk – így mesélték –, akkor még néger inasgyereket is tartottak, és az vitte utánuk a szerepet a próbára – az aradi közönség nagy mulatságára. Somló később a Nemzeti Színház igazgatója lett. Ez a *Yorick* című vers egy nagy színésze-ről szól, aki immár megöregedett, vége a diadaloknak, a fénynek, ragyogásnak, alig van mit ennie, és el fog pusztulni valami útszéli árokban. Egyszóval nagyon megható történet. Engem mindig megríkatott, és én is mindig megríkatam a hallgatóságomat. Nem volt színiiskolai vers, és én addig nem is szavaltam az iskolában soha. A növendékek sem ismerték a verset.

– Szóval a vers címe *Yorick*. Hát halljuk.

Elmondtam a verset. Először életemben szavaltam Jászai előtt. Izgatott a vers, Jászai jelenléte, az iskolatársak figyelése, azt hiszem, a pulzusom is szaporább volt, az idegeim is érzékenyebbek voltak, fantáziámban valósággá vált a vers, szinte transzban voltam, meghatódtam, és meghatottam a hallgatóságot, sírtam, és megkönnyeztettem magát Jászai Marit is. Nem szólt semmit, és nem jegyzett fel magának semmit. Egy darabig az előtte fekvő névjegyzéket nézte, aztán hirtelen felkapta a fejét, és kiszólitotta a következő növendéket. Dunst Elemérnek hívták. Nem lett belőle színész. Sose hallottam felőle.¹⁰ [...]

Másodéves voltam, amikor Jászai rövid ideig tartó tanári működését megkezdte. Második éve voltam növendék. Föl akarom jegyezni, hátha valakit érdekel, hogy amikor beléptem a színiakadémiára, négyéves volt a tanfolyam, egy előkészítő év és három akadémiai. A tehetségesebbek az előkészítőből egy évet ugorva másodévesek lettek. Ez az ugrás azután annyira általános lett, hogy a négyéves tanfolyam már első évem végén három évre zsugorodott össze. Éppen elég volt. Amit ott meg lehetett tanulni, ahhoz még a három év is sok volt. Az a négy vagy öt szerep, amit ott legjobb esetben megtanultunk, csak indulásnak volt jó. Ha kikerültünk az iskolából, és kisebb-nagyobb társulathoz jutottunk, az előtt a rémséges helyzet előtt álltunk, hogy néha két próbára kellett eljátszanunk nagy szerepeket is, erre pedig az iskola nem készített elő, ott három hónapig készültünk egy szerepre. És ha még ezzel a hosszú készülődéssel általános tudnivalókat is tanítottak volna! De nem, csak éppen azt az egy bizonyos szerepet tanították be, azt gyakoroltuk az unalomig. Jászai, szegény sajnálatra méltó Jászai megpróbált érzést kicsiholni olyan növendékekből is, akikben érzés, hangulat nem volt, hiába, Jászai kínlódott, szenvedett, gyötörte a növendékeket és önmagát, hiába, az eredmény kevés volt, nagyon kevés. Jászai maga is belátta fáradozásai haszontalanságát, és rövid, pár hónapi munka után elhagyta az akadémiai tanári állását. Rémesen kínlódott, és kínozta a növendékeket.

Ő maga tele volt érzéssel, hangulattal, és azt akarta, hogy a sok vékony tehetségű leánya oly intenzíven érezzen, mint ő, a nagy Jászai. Rákiáltott a leányzóra: „Ébredjen föl, kisasszony! Érezzen, kisasszony! Sírrrrjon, kisasszony, sírrrrjon!”

Persze hogy nem érzett a kisasszony, nem sírt, vagy ha sírt, nem a szerep szerint sírt, hanem azért sírt, mert a nagy Jászai hangjától megijedt.

– Most mondja a szerepet, kisasszony, most mondja, most legalább valami érzés van benne, mondja a szerepet, mondja, mondja, mondja, amíg ki nem hül újra, mondja...

– Most nem tudom, nagyságos asszony, most elfelejtettem a szerepet, most, most, most nem tudom...

– Mondja a szerepet, ne kínozzon engem, kisasszony! Azt akarja, hogy itt maga előtt megdögöljek?!

– Jaj, istenem, jaj, istenem, tessék megengedni, hogy visszamenjek, visszamenjek...

– Menjen vissza a... menjen, menjen, ne is lássam!

Ilyenféleképpen is próbált színészetre tanítani a drága, nagy Jászai Mari. Én az én tizenhét és fél évemmel szerelmes voltam a nálam sok évvel idősebb művésznőbe. Fájtnakem, ha láttam, hogyan kínlódik a vékonyka, szőke leánnyal, és az milyen kínosan szeretné megcsinálni, amit Jászai parancsol, de parancsra, a más parancsára nem lehet művészetet csinálni – és nem lehet szeretni. Én a padból próbáltam a leánykának érzést szuggerálni, de nem ment. Hogyan beszélhetnék Jászaival, és mondhatnám meg neki, hogyan érzünk mi, fiatal növendékek, és hogyan lehetne bennünket a művészet

felé vezetni. De nem lehetett vele beszélni, megközelíthetetlen volt. Művésztanítónál ezt is hibáztatom. Ha meg akarom nyitni a gyermekek, a fiatalok lelkét, előbb meg kell nyitnom a magamét. Lásson meg engem, higgyen nekem. Bízson bennem. Ha lát, ha hisz, ha bízik bennem, és van lelke, van tehetsége, vezetésem mellett gyorsabban indul meg tehetségének fejlődése, gyorsabban jut oda, ahová nálam nélkül is el tudna érni, csak hosszabb volna az út, mely célhoz vezet.

El kell jutnom Jászaihoz. Gondoltam egy merészet, és az iskola lépcsője alján mintegy véletlenül megvártam, és együtt mentünk az iskolába. Ezt a véletlent többször megismételtem, míg végre megszólalt a nagy Hallgatag.

– Mondja, kisdíák, mit akar maga tulajdonképpen velem?

– Csak látni akarom nagyságos asszonyt, és hallgatni.

– Azt hiszem, éppen eleget lát.

– Sohase eleget.

Aztán elmondtam, hogy álltam ablaka alatt, hogyan néztem föl az ablakára, amíg megmerevedett a nyakam, és megfagyott a lábam.

– Hát tudja mit, kisdíák, ha megmerevedett a nyaka a fölfelé nézéstől, jöjjön fel hozzám, és nézzen le!

– Igazán? Szabad?

– Szabad. Jöjjön fel, majd végszavakat mond az új szerepemhez.

Fölréztünk az iskolába, kinyitottam előtte a tanári szoba ajtaját, bementem utána, és lesegítettem a barna ripszbránsony kabátját. Ideadta a tanári szekrénye kulcsát, hogy vegyem ki a tanórára szükséges könyveket.

– Ha megengedi, nagyságos asszony, kiviszem a tanári asztalra.

– Jó lesz, kisdíák. A kulcsokat is tartsa magánál. Maga fogja kiszedni és betenni a könyveimet, maga lesz a kis titkárom, jó?

– Ó, nagyságos asszony, milyen kitüntetés, milyen kitüntetés.

– Jó, jó, kisdíák, de most menjen be az osztályba, nekem még rendbe kell szedni a hajamat, egészen kócos vagyok.

És amíg ezeket mondta, már „szedte is rendbe” a haját. De olyan egyéni frizurája volt, úgy szedte rendbe a haját, hogy kócosabb volt, mint előbb. A tenyerével előre-húzott a homlokába egy kis tincsecske rövidebbre nyírott haját, rásimította a homloka jobb oldalára, és már meg is volt a frizura.

– Na, menjen, titkár úr, menjen, menjen – mondta nevetve.

És én mentem. Letettem a könyveit a tanári asztalra, és leültem a helyemre. És senki sem vette észre, hogy ma én vagyok az iskola legboldogabb növendéke. Nagyszerű! Gondoltam magamban, ahogy ott ültem a helyemen, és néztem a „nagyasszonyt”, amint férfiás nagy léptekkel jár a teremben föl s alá, egyszer minden kívánságunk beteljesül, még olyan is, amit nem is foglaltunk szavakba. Hát hittem volna én ezt valaha, ezt a kitüntetést? Ó, Jászai meghívott magához, a titkárnő vagyok, én fogok végszót mondani – neki! De arra még gondolni sem merem, hogy egyszer még a színpadon is fogok végszót mondani a nagyságos asszonynak, és a nagyságos asszony nekem. Pedig nagyon soká az sem váratott magára.¹¹

– Kérem szépen, nagyságos asszony, mikor tehetem tiszteletemet?

– Ha nincs iskolája vagy próbája. Hogy nekem mikor van próbám, azt megláthatja a próbatáblán. Én különben délelőtt rendszeren otthon vagyok.

– Köszönöm szépen, nagyságos asszony.

Aztán kezét nyújtott a tanári szobában, és én a kezét áhítatosan megcsókoltam először életemben.

– Vizontlátásra – mondja, és a különben mindig komoly, tragikus arca elmosolyodik.

Elment. Én nézek utána, és izgalmamban nem találom meg a lukat, hogy a szekrényét bezárjam. Remegett a kezem. De remélem, nem vette észre. Az ő keze nagy volt. Nagyobb, mint az enyém. Vagy talán a különösen nagy tisztelettől húzódtott össze az enyém az övében? Sok minden érzés lehetett akkor bennem, de mindenekfölötti legnagyobb érzésem a tisztelet volt. Milyen elérhetetlen távolság volt a karzat utolsó sora és Élektra fekete ruhás alakja között, milyen magas volt az ő harmadik emeleti ablakja, amikor a Múzeum körút túlsó oldaláról éjszakánként oda felnéztem, és, íme, beteljesült, amit álmodni sem mertem, megcsókoltam a kezét, és holnap délelőtt már fel is megyek hozzá. Látni fogom, hol él, hol lélegzik, hol tanul, hol tanulta Élektrát, Médeiát, Gertrudis királynét, sőt én, én, én fogok végszót mondani, amikor az új szerepét tanulja. Mi is az új szerepe? Magda Sudermann *Othton* című darabjában.¹² Hogyan ismerhetném meg ezt a darabot, [hogy] teljesen fölkészületlen, buta ne legyek, ha végszót fogok mondani? Arról persze szó sem lehetett, hogy a Nemzetiből megkapjam elolvasásra a darabot. Nyomtatásban vajon még nem jelent meg? Ugyanabban a házban, a Jászai kapuja jobb oldalán volt ifjú Nagel Ottó könyvkereskedése.¹³ A kaputól balra a Szikszay-féle étterem,¹⁴ amelyik a sarkon túl a Rákóczi útra is átnyúlt. Oda néha bejártak a színészek délelőtt sóskiflire, kispörköltre, virslire meg sörre, és attól a vendéglőtől volt néha ételszaga az egész négyemeletes háznak. Én úgy éreztem – hogy miért, azt nem tudom –, hogy nekem úgy kell belopóznom a házba, hogy a söröző színészek észre ne vegyenek. Nem is az utcára nyíló kapun megyek be, [hanem] a Rákóczi úti kapun, ahol az iskolába van a feljárás. Átmegek az udvaron, de nem megyek ki a Múzeum körúti kapun, hanem belopódzom [az] onnan bal kéz felé nyíló lépcsőházba. Ezzel szemben volt a házmester lakása. Fehér függöny volt az ajtó üvegjén, a házmester láthatta, ki megy a lépcsőházba, de a házmesterhez nem lehetett belátni, csak a függönyös ablakra vetődött árnyékról tudhattam, hogy láthatnak-e vagy sem. Liftet se használok. Gyalog repülök fel a három emeletre. Majd. Majd holnap. Amíg ezeket elgondoltam, odaérek a Nagel-könyvkereskedés kirakatához. Mindenféle könyv van a kirakatban, a Sudermann *Othtona* nincs. Megpróbálom, bemegyek. Megvan. A könyv megvan, de németül, és sokba is kerül. Megkérdezem, szabad-e belenézni. Szabad. A könyvkereskedők általában mindig nagyon udvariasak és nagyon kedvesek. Megmondom, hogy nem tudom megvenni, mert nincs rá pénzem – nem baj, csak tessék belenézni. Leülök egy forgalmon kívül álló székre, és olvasok, persze nem az egész könyvet, a Jászai szerepét, Magdát, azt is csak annyira, hogy fogalmam legyen róla. Sietnem is kell, már sötétedik, és a könyvkereskedést nemsokára bezárják. A német nyelv se olyan könnyű nekem. Minden figyelmemet meg kell feszítenem, hogy megértssem, miről van szó.

– Alázatos szolgálója, kezét csókolom, nagyságos művésznő, mivel lehetek szolgálátára, kezét csókolom.

Jászai! Hát ez nem véletlen, ez sors! Ez végzet! Én is felállok, köszönök.

– Nini, hát maga mit csinál itt, kis titkárka?

– Nézegetem az *Othton* eredeti német példányát.

– Hát már megérkezett? Éppen azt keresem, merthogy a múlt héten mondta kedves Nagel, hogy mindennap várja. Kérem, küldjön fel nekem majd egy példányt.

– Kérem szépen, nagyságos asszonyom, én holnap délelőtt felvinném, és ha megengedné, én az egészet addig elolvasom.

– Jól van, de elolvassa ám, ha már magával viszi!

– Hát hogyne, kérem, hogyne olvasnám el!

Otthon mindent elmondtam az anyámnak. Elmondtam, milyen boldog vagyok, és hogy holnap délelőtt végszót fogok mondani Jászainak. Anyám is boldog volt. Boldog volt, mert látta, hogy milyen boldog a fia. Anyám kitűnően tudott németül, megkértem, olvassa fel nekem a darabot, és én, amit nem értek, majd megkérdem.

Anyám azonnal hozzáfogott a felolvasáshoz. Fele darabot még vacsora előtt elolvastuk, másik felét vacsora után. Nagyon tetszett mindkettőnknek. Anyám sokszor elakadt a felolvasásában. Elfojtotta hangját a sírás. Én is meg voltam hatva. Részben a darab tartalma, részben az anyám hangja, részben az anyám meghatódottsága hatott meg.

Másnap délelőtt elmondtam Jászainak az előző esti felolvasás történetét. Részletesen. És ő nem győzött eleget kérdezni. Melyik jelenet hatotta meg az anyámat, milyen szavaknál akadt el a hangja, hol sírt, és mindent bejegyzett a német példányba, és megkereste szerepében is a megfelelő helyeket.

– Jól van, kisdíák, most kezdhetjük tanulni.

Kezembe adta szerepét, és mondta a szövegét. Még csak három hét múlva lesz a bemutató, és Jászai már csaknem betéve tudja. Szövegmondás közben mindenféle házimunkát végez. Rakosgat, port törölget, egyáltalában nem látszik a hangulattal törődni. Nem értettem, miért, később megmagyarázta. A szerep szövegét úgy kell tudni, hogy az gondolkodás nélkül, szinte önmagától „gyöngyözzön” ki a szájból. Aztán néhány hangot próbált meg rögzíteni, éreztetve, nem tudom, de úgy vettem észre, csak éreztetve, s nem érezve. És közben végezte a házimunkákat.

– Mindent le kell rögzíteni – mondta később. – A szöveget, a hangot, az érzést. Este nem szabad a színésznek magát a véletlenre bízni. Véletlen, nem várt véletlen amúgy is van a színpadon elég, és ezek a véletlenek csak kellemtelen, nem várt események. Ha a színész nem biztos abban, amit csinálni akar a szerepében, ezek a véletlenek végzetessé tehetik az egész előadást. Ez is egyik oka annak, hogy mindent le kell rögzíteni.

Ilyeneket és hasonló okosságokat mondott. De érdekes, hogy én mindezt éreztem, gyakoroltam is, de nem fogalmaztam meg így, nem csináltam tudatosan. Hogyan is lettem volna tudatos gyerekfejjel, gyerekésszel?

Már rég nem tanított a színiakadémián, de én állandóan jártam fel hozzá.

– Olyan maga, kisdíák, mint egy fiatal újfundlandi kutya. Akkor a teste, hogy nem tud vele még mit csinálni. No, majd! Majd! Kis pincsikutya van a magyar színészetben elég, de újfundlandi, bernáthegyi az nincs. Ez a fajta nagyon ritka. Tudja meg, kisdíák – nem, ilyenkor azt mondta: Oszkár –, tudja meg, Oszkár, maga meg én, mi vagyunk az utolsó magyar tragikusok. Én árva voltam, örökös özvegy a tragikus szerepekben. Nem volt párom. Egyedül kellett tartanom az egész tragédiát. Magát én megtaláltam. Kár, nekem kár, ezerszer kár, hogy maga egy kicsit későn született. Vagy nekem kellett volna későbbben születni. De azért én még nem vagyok olyan öreg, és egészséges is vagyok, az én ácsmester apám jól megeszakált engem, fogunk mi még együtt játszani. Csak vigyázzon magára! Vigyázzon a drága, szép, fiatal testére, ne szabadalja szét magát, ne váltsa fel aprópénzre, gondoljon arra, hogy amit az Úristen és a szülei magának adtak, azzal magának jól kell gazdálkodni. Könyörgöm, Oszkár, könyörgöm, vigyázzon magára! Én úgy félttem magát, mi lesz magával, ha kikerül majd a vidékre? A könnyű színházi sikerek elbizakodottá tehetik, az asszonyok beteggé, vigyázzon ma-

gára, könyörgöm, Oszkár, vigyázzon magára! Szeretném a két kezemet mindig fölötte tartani, hogy baj ne érje, hogy el ne tévedjen, de hát nem lehet. Nekem itt a helyem, magának meg gyakorlat kell majd, ha elvégezte az iskolát, de azért én nézni fogok!!! Figyelem magát!!! És jaj magának, ha engem a várakozásban megcsal!!!

Ilyeneket és százszor ilyenebeket mondott a hosszú estéken, amikor együtt ültünk a nagy középső szobában, melynek egy részét elfoglalta a honvédelelműnek sötét-bronzra festett életnagyságú gipszmodellje, egy lehajtott fejű honvéd huszár és mellette egy lehajtott fejű, szomorkodó honvéd huszárló. Hogy ezt a szabad ég alá való emlékművet állította a nagyszobájába, ez is csak Jászaitól tellett, aki olyan izzó lelkű művész és olyan izzó lelkű magyar volt.

Nagyon összebarátkoztunk, de azért ő mindig a patróna volt, a múzsa, az istennő; én pedig a kisdíák, a művész neofita, az imádkozó hívő. És szemérmes voltam, mint egy kisleány, és ostobán szégyenlős, mégis már nemsokára tizennyolc éves lettem! És mégis, amikor én korábban mentem fel a lakásba, bemehettem, mert átadta a kulcsait, és Jászai utóbb érve haza, megkérdezte, volt-e ott valaki, én szégyenkezve kerülgetve a tényt, azt mondtam neki, egy férfi volt itt, a lányt kereste, valami rokona vagy valami barátja talán, rám szólt türelmetlenül, hogy mit szégyenlem kimondani, a szeretője volt itt, mit szégyenlem, nem szégyenleni való, hogy szeretője van. De én bizony ostoba módon tizennyolc éves koromban, amikor az iskolában már Romeóra készültem, az életben rösteltem kimondani azt a szót, hogy szerető. Vagy talán csak öelötte rösteltem? Lehet. De rösteltem.

Egy délelőtt rajtam kívül egy fiatal katolikus papocska is volt nála. Jászain magas szárú fűzős cipő volt. Kibomlott a cipőszalagja. Jászai legnagyobb természetességgel felkapta a hosszú szoknyáját, 1894-ben voltunk, keresztbe veti a lábát, és kötözi a megoldódzott cipőszalagját, amikor is térdig látszott a lába. Én diszkrétén elfordultam, a papocska nem, ő nézte. Jászai ránéz a papra, aztán rám néz, és ezt mondja:

– Most süil ki, kicsoda a szemérmetlen. A tisztelendő úr semmi rosszat nem gondol, ha én megkötöm a cipőm zsinórját, de persze a művész úr, az már tudom is én, mire gondol.

Sokat jártam fel hozzá. Délelőtt, délután, este. Megtörtént, hogy ő mondott végszót nekem, mikor új szerepre készültem. És elvitt magával „járni”. No, járjunk egyet, az jót tesz! Lementünk a Duna-partra. A vámház körül ott volt az ezerszínű nagypiac. Gyümölcs, zöldség, virág. A legnagyobb festő állította össze ezeket a csoportokat, ezeket a formákat, ezeket a színeket.

– Nézze, Oszkár, ennyi szépség együtt! Ennyi gyönyörű, jóízű szépség. Ezt Budapestnek termeli a magyar paraszt, az én vérem! – mondta zengő hangon, ragyogó szemmel, igazi pátozzsal.

Kevés ember járt hozzá, és kevés emberhez járt el ő maga is. Két öregecske régi kolléganőjére emlékszem, akikkel együtt kezdte a színészetet, akikkel együtt volt kardalosnő, akikkel együtt járt át télen a Duna jegén a Budán álló, azóta már lerombolt színházba,¹⁵ akikkel együtt varrogatta gyertyafény mellett a színházi ruháit. A színpadi ruhák egész életében fontosabbak voltak Jászainak, mint a nappali ruhák. Vannak, akik minden pénzüket az utcai és társasági ruhára költik, Jászai még Nagy-Jászai korában is minden pénzét a színpadi ruháira adta ki. Sokat vendégszerepelt, és akkoriban a Nemzeti Színház ruhatárából még nem adtak a vidéken vendégszereplő színészeknek jelmezeket kölcsön, különben is nem sok pesti színész járt vidékre vendégszerepelni. Túl kényelmesek is voltak, és a vidéki játék nem volt tiszta gyönyörűség.

Az előadások készületlenek, a színpad hangulattalan, és a közönség még nem nagyon tudta megkülönböztetni a jót a rossztól. Jászai volt a pesti színészek vidéki vendégjátékainak legnagyobb és leghatásosabb úttörője. Az ő vendégjátékai hatottak a vidéki színészekre, akik olyankor jobban megtanulták szerepeiket, és mindenképpen ki akartak tenni magukért, „mert Jászai elmondja a Nemzetinél, hogy mit és kit látott a vidéken, és ki tudja, talán...”, és hatottak a közönségre, amely olyankor megtöltötte a színházat, a művészi játék finomította az ízlést, és a szíinigazgató később vendég nélkül is megpróbálta, hogy irodalmi értékű műveket adjon elő. Akkoriban az irodalmi művek, a prózadarabok általában csak mostohagyerekei voltak a vidéki színházaknak. Az operettet kereste a közönség, és az operett kereste a gázsit a prózaszínészeknek is. A színpadot próbák számára így az operett foglalta le, a próza az öltözőkben, a ruhatárban, az udvaron próbált, egyszóval megtűrt, mostohagyerek. Ha a vidéki „színbizottságok” jobb ízlésű tagjai meg nem követelik az irodalmat, sok vidéki szíinigazgató nem is tartott volna prózaszínészeket, akik csak gázsifogyasztók voltak, és „nem csináltak házakat”. Jászai kedvéért még a klasszikus darabokat is megnézte a vidéki közönség. Sőt megtette Jászai azt is, hogy Nagyváradon szabadtéri előadásban előadta Szophoklész *Élektráját*,¹⁶ vidéki színészekkel és nagy hatással. Én még növendék voltam akkor, és a megtakarított statisztapénzemből utaztam Nagyváradra, hogy a próbákön és az első előadáson ott lehessenek. Az volt az első szabadtéri előadás, amit életemben láttam. Nappal volt az előadás, mint a régi görög világban, és a hatás teljes volt. Jászainak a saját színpadi ruhái számára két nagy, majdnem plafonig érő szekrénye volt. Ott állottak a nagyon tágas előszobában, fehérre voltak festve. Az egész előszoba fehérre volt festve. Azért, hogy „meglássék rajta, ha piszkos”. Ez volt Jászai. Mások olyan színre festetik a falakat, amin nem látszik a piszok. Így volt ő az illatszerekkel is. „Az a sok fene parfüm csak arra jó, hogy az ember a saját szagát elfödje. Egyik büdösséggel a másikat. Mosakodjanak meg rendesen, akkor nincs szükségük parfümre.”

Ezt mondta, és fehérre festette az előszobáját és minden benne lévő bútorát. Még a lakásban is előnyben részesítette a világos színeket. „Az én hangulatom olyan sötét, hogy azt akarom, hogy körülöttem világosság legyen!” Abban a két nagy fehér ruhászekrényben a ruhák szerepek szerint voltak csoportosítva. Minden ruha fehér selyempapírba rakva, még a hajtásban is fehér selyempapír, a fátyolok, fejdíszek külön selyempapírba csomagolva, és minden darab ruháról, fátyolról tudta, hol van. Megtörtént, hogy vidékről sürgőnyt kaptam. „Stuart Máriát azonnal kérem, kettes szekrény jobb hármás. Fejdíszek, fátyolok felül jobbra.” És én bementem a lakásba, kiszedtem és bepakoltam a ruhákat, az egész felszerelést, és adtam fel expressz a postán. Nem hiányzott soha semmi. Egy segítőársam is volt ebben a munkámban, a kedves Munkácsy Mariska,¹⁷ a Nemzeti Színház tagja. Mariska két művésznőnek volt önfeláldozó segítője, Jászainak és Láncty Ilkának.¹⁸ Mariskának nagy szerelme volt a sokat olvasott, sokat látott művész, Ódry Árpád,¹⁹ akitől egy kedves leánykájája is született, Munkácsy Irén. Az apja, Ódry Árpád egész életében nem törődött vele. Irén önmagát nevelte és tartotta el. Derék ember lett belőle. Színházi rendező is volt. Az apja, Ódry Árpád azt mondta felőle: „mi közöm hozzá, azért, mert az anyja leerőszakolt, és én lefeküdtem vele...”. Amikor Ódry meghalt, minthogy törvényes örököse nem volt, Irén örökölt tőle egyet s mást. Többek között az aranyakat, amelyeket akkor tartani tilos volt, és amelyeket a hatóság majdnem hogy elkobzott. Így bánt a hűséges Munkácsy Mariskával és a lányával, aki arcra úgy hasonlított az apjára, Ódry Árpádra, mintha ő szülte volna, és nem az anyja.

Ha Jászai nem volt Pesten, a nekem írott leveleit Munkácsy Mariska lakására címezte, ő adta át külön borítékban „a kisdiáknak” szóló leveleket. A levelek nagyrészt így végződtek: „elolvasás után kérem a levélszekrényembe dobní”. Akkor nem gondolkoztam rajta, mire való volt ez a különös elővigyázat. Annyi ember beszélt arról, hogy ő Jászaival így vagy úgy, mondta vagy sejteti engedte, hátha még írása is volt tőle. Elég az írás, a tartalom nem is fontos, azért volt szükség az elővigyázatra. Ahhoz képest, hogy akkortájt, 1894 körül az emberekben mennyi álszemérem, álerkölcösség parádézkodott, ez nem is volt sok. Az úriasszonyok titokban szabadon éltek, a színésznőket kipletykálták. Ez is kiélés volt. Az úrileányok titkos szabad élete néhány évvel később kezdődött, a nem titkos szabad élet körülbelül az első világháború alatt és után, amíg aztán kimondták nyíltan, fiú és leány között a nemi élet tekintetében nincs különbség. Akinek nem tetszik, ne vegye feleségül. Régente nem merte a leányzó magát az imádó kéjére odaadni, „mert aztán nem vesz feleségül, otthagyt”, később ez az „odaadás” is egyik módja volt a férjfogásnak. Utóbb már nem is tulajdonítottak a férjhez menésnek olyan nagy fontosságot. Dolgozó emberek vagyunk, és meg tudunk állni a magunk lábán, férj, nem férj, nem fontos. 1894 körül azonban még sok minden volt fontos.

Jászai elhívatta magához az anyámat, és előadást tartott neki, milyen fontos a fia pályájára a tiszta, szüzi élet. Szegény anyám, aki ilyenekről sose beszélt, tán nem is hallott, röstelkedett, pirult, és nem tudott mit válaszolni.

– Megértette, asszonyom, vigyázzon a fiára! Őrizze a fiát! Nagyon sikamlós a színészi pálya! Nagyon sok a kísértés! Nagyon könnyű színpadon is, nőknél is apró kis sikereket elérni, de a maga fia, asszonyom, többre hivatott! Azért azonban áldozatokat kell hozni! Szerzetesi életet kell élni! Főképpen most! Fejlődési korában! Nem győzöm neki eleget ismételni, hogy rendkívülit csak rendkívüli eszközökkel lehet elérni. Megértett, asszonyom?

– Megértettem, nagyságos asszony, legalábbis azt hiszem, hogy megértettem. De kérem, tessék megmondani, hogyan csináljam, mit mondjak neki? Azt, hogy vigyázz magadra, fiacskám, azt mindig mondom, ha elmegy hazulról, de hát azt, kérem, mind a hat gyerekemnek mondom. Mit mondjak neki külön? Tetszik tudni, egy anya nehezebben tud ilyen dolgokról beszélni a fiával, mégis már nagy fiú, tizenhét éves elmúlt. Hogy mondjam el ezt a fiamnak?

– Hát azt én nem tudom, asszonyom. Nekem sose volt gyerekem, sajnós. Egész fiatal, kezdő színésznő koromban akart egy lenni, de a vándorúton, a rázós szekéren baj történt velünk. Akkor én is majdhogy elpusztultam. Majdhogy elvéreztem. Azóta nincs. Mindent kipróbáltam, hiába minden. Nincs. Magának hat van? Mondja, asszonyom, hogyan csinálta, hogy gyereke legyen? – mondta majdnem haragosan.

– Én – mondja meglepődötten, megszeppenten anyám – én, kérem nem csináltam semmit. Van egy férjem, az Adolf, nem is túl fiatal, az csinált mindent. Én kérem nem csináltam semmit.

Egy bécsi tréfa jut az eszembe. A nagy színész, Alexander Girardiról²⁰ és a nagy színésznőről, Helene Odilonról²¹ szól. Házastársak voltak, gyerekük nem volt. Aztán elváltak. Girardi megnősült, a nagy bécsi zongoragyáros féltve őrzött lányát vette el feleségül.²² Egy év múlva gyerekük lett. A régi házastársak az újsághír után találkoznak az utcán.

– Xandl, hallom, hogy gyereked született, gratulálok!

– Igen, mit szólsz hozzá, Helene?! Gyerekem van! Pontosan időre jött meg! Tenálad

egész Bécs segített, mégse tudtunk neked gyereket csinálni. A mostani feleségemmel egészen egyedül, nekem magamnak is sikerült. Hát nem nagyszerű ez?

– Na, mindegy – mondja Jászai –, most már mindegy. Hát amint mondtam, asszonyom, vigyázzon a fiára! Erdemes. Ezért kértem ide.

– Nagyságos asszonyom, nem mondaná meg ön neki? A fiam úgy szereti önt! Imádja! Azt mondja mindig: „a múzsa”. Meg: „a múzsánál voltam” vagy „azt mondta a múzsa...”. Beszéljen vele ön, magyarázza meg neki ön ezt a szerzetesi életet! Önre biztosan hallgat, hiszen úgy imádja „a múzsát”.

– Hát jól van, asszonyom, én mindent meg fogok próbálni. Egyesült erővel majd csak elérünk valamit. Ha szükségem lesz a segítségére, majd idekérem, vagy elmegyek önökhöz, úgymint már rég szerettem volna látni a környezetet, ahonnan jövendő „pályatársam” elindult. Ámbár az olyan mindegy. Én pesztra koromban titokban a zongora alatt hason fekvé kezdtem olvasni, és elég jól megtanultam. Hát akkor köszönöm, hogy eljött. Majd még folytatjuk. Egyelőre a vizontlátásra.

Megölelte, megcsókolta anyámat, és kikísérte a lépcsőig. Amikor anyám hazajött, még akkor is tüzelt a kedves arca, még csillogott a tiszta szeme. Mesélt valamit a szerzetesi életről, de nem tudta megmondani, hogy tulajdonképpen miről van szó. Én úgymint tudtam, mert arról a szerzetesi életről, meg hogy rendkívülit csak rendkívüli eszközökkel lehet elérni, én folyton hallottam, ha egyedül voltam a nagy Jászaival. Arcképet kértem tőle, nem adott. „Az arcképet majd akkor nézze, ha már meghaltam.” Aztán mégis adott arcképet. Csak azt írta rá: „Rendkívülit csak rendkívüli eszközökkel lehet elérni.”

Az én életem akkor program nélkül is szerzetesi volt. Sok mindenre emlékszem, de hogy nekem a „csak gyöngén védekező szárazdajkaesetem” óta bármi nővel is testi érintkezésem volna, arra nem emlékszem. Pedig éppen az a kor az, amikor fontosságot tulajdonítunk az ilyesmiknek. Még arra is emlékszem, hogy egy osztálytársam tizen-négy-tizenöt éves koromban egy délelőtt, még arra is emlékszem, hogy napsütéses délelőtt volt, és a nap éppen arra az oldalra sütött, ahova az iskolatársam bement, ez az iskolatársam elhívott magával az Aggteleki utcába, és nagy büszkén mesélte, hogy ő most „nőhöz” megy. És kivette a nadrágzsebéből a pénzt, és mutatta: „Ezt fizetem neki. Ha nem akarsz bejönni, várj meg itt kint, én mindjárt visszajövök.” Úgy mondta ezt, mintha valami nagyszerűt mondott volna, és nagy büszkén ment át a napsütéses oldalra, be a földszintes házba. Én a túloldalon az árnyékban járkáltam, amíg visszajött. Hogy miket gondoltam akkor, nem tudom, de azt hiszem, nem izgatott a kérdés. Ez az osztálytársam – Eibenschütz Aladárnak hívták – később a budapesti Adria²³ igazgatója lett. Akkorra már megmagyarosította a nevét.²⁴ Amikor az igazgatói irodájában elmondtam neki az esetet, ő nem emlékezett rá. Biztosan nem egyetlen ilyen esete volt. Arra is emlékszem, hogy amikor kijött, azt mondta: „Ugye nem is látszik meg rajtam?! Egy kicsit karikás a szemem, ugye?” – mondta büszkén, és mentünk, mintha mi sem történt volna.

Hogy ennek az én program nélküli szerzetesi életemnek mi volt az oka, nem tudom. De ha visszagondolok azokra az évekre, nem tudok más magyarázatot, mint hogy a csak gyöngén védekező szárazdajka bűzétől és önmagamtól annyira megundorodtam, hogy mindenféle testi szerelemtől elment a kedvem.

Előkészítő színiakadémikus koromban volt ugyan egy kis ábrándom egy szép, tiszta, jól mosakodott, szagtalan, Hedvig²⁵ nevű osztálytársnőm iránt, de az érdeklődésem elmúlt, mikor a nagy Jászai bűvkörébe jutottam. Az ő hatalmas egyénisége teljesen lefoglalt.

Úgy éreztem magamat nála, mintha otthon lennék. Ő is úgy tekintett, mintha hozzám tartoznék. Elvitt magával a sétáira, a szabónőihez, az asztalosához, Tóth Jánosnak hívták, nagydarab ember volt, lehetett vagy hatvanéves, de úgy dolgozott, hogy minden egyes bútordarabot kiállításra küldhetett volna. Jászai éppen új ágyat csináltatott vele. Aranysárga topolyafagyökből. Négy vastag, kerek, csavart oszlopon nyugszik majd az ágy, oly vastagok az oszlopok, hogy két tenyérrel se lehet egészen átfogni. Már kézen van az egész, csak a csiszolás és fényezés van hátra.

- Mikor lesz végre kész, Tóth úr? A maga munkáját alig lehet kivárni.
- De azért ugye érdemes kivárni, nagyságám?
- Érdemes, érdemes, de mondjon végre határidőt, mikor szállítja haza?
- Mihelyt készen lesz, nagyságám, előbb nem, mihelyt készen lesz.

Végre készen lett. Ott állt a nagyszobából bal kéz felé nyíló kétaablakos hálószoba közepén, fejfel az ajtóval szemben álló falnak támaszkodva, lábtól egy nyugágy, ugyancsak aranysárga fényes topolya, rajta világoszöld csíkos selyemhuzat, azonkívül csak a topolya ruhásszekrény volt a szobában, és az aranysárga új bútorok mellett a múlt, egy régi, barna, üvegajtós könyvszekrény és egy régi, barna kis íróasztal. A könyvszekrényben a régi könyvei, egy üveg illatos akácméz, egy légmentesen elzárható tartóban a soha ki nem fogyó angol tea, azt szerette inni tejszínnel, cukor nélkül. A régi íróasztalfiókban az emlékkönyvei, a naplója, amibe majd' mindennap írt valamit. A naplót rendszeren elzárta a középső fiókba, csak néha feküdt az íróasztalon, de betéve. Kíváncsi voltam, mi van a naplóban, de hát be van téve, és én csak nem nyitom ki. Néha ott tartott magánál vacsorára. Olyankor ő maga főzött. Nem tudom, máskülönben mit evett, de ha elgondolom, a színészek, színésznők hogyan étkeztek, a mi közös vacsoránkat nem mondhatom túlságosan parádésnak, se pazarnak. Meleg kukoricapuliszka hideg tejfel vagy paprikás krumpli kolbászszelet-mutogatóval. Merthogy a kolbászszeletek csak mutogatóba látogattak a krumpli közé. De milyen jó volt az, milyen kitűnő öt-hat órai nem evés után. A találás is eredeti. Három szobája volt. A nagyszobából jobbra is volt egy egyablakos utcai szobája. Ebédlője nincs. Evesre nem sok gondot fordított. Ha valamire vendégségben voltunk, nagyon jóízűen evett, igaz ugyan, hogy evés közben folyton meakulpázott, és azt mondogatta: „Jaj, istenem, én most vétkezem, ennyit enni bűn, de jó, hogy csak ritkán eszem így, de ez a frissen főtt marhanyelv borsópürével és ez a ropogós malacsült fölséges, de vétkezem, hogy meghíznék én, ha mindig így ennék, és hogy örülne a Márkus Emma,²⁶ ha én meghíznék. De nem hízek, inkább koplalok.” Odahaza mindig nagyon mértékletesen élt. Amikor én megismertem, nem ivott, csak vizet, nem dohányzott, nem kávézott, és rendszeren a konyhában evett ő is, a cselédje is. A szobában nagyon ritkán evett ő is, ritkán jövő vendégei. És az étel, amit a vendégnek adott, nem érte meg a sok kellemetlenkedést, amivel az ételt fűszerezte. Ha vendég volt, rendszeren az egyablakos szobában étkeztek. „Vigyázz, ne szemetelj, mert a leejtett morzsákra ideszoknak a bogarak! Ez a Szikszay-féle vendéglő is a házban összebogarazza az egész házat!” Egy alkalommal kidobta egy barátjánőjét, mert a délutáni uzsonna közben valami kellemetlen hírt mondott neki:

- Hallottad, drágám, mit írt rólad az az ember?
- Mit írt?

És a barátónő felháborodva elmondja, micsoda „komiszságok” állanak abban az újságban. Jászai feláll az asztaltól:

- Kelj föl, és menj el, és többé ide be ne tedd a lábadat! Megértetted?
- De Mari, az ég szerelmére, mi van veled?

– Hogy mi van velem? Én leültetlek az én szép tiszta szobámban, tejet adok neked, meg szőlőt, meg kenyeret, és te engem megmérgezel a híreiddel. Kelj fel, és menj, és többé ne is lássalak!

A volt pályatársnő felkelt, és elment.

Amikor kettesben vacsoráztunk vagy teáztunk, mert néha tea volt a vacsora tejszínrel, vajás kenyérrrel, mézzel, a nagyszobában étkeztünk. Egy kis dívány volt a két ablakkal és a közte álló honvédelemlékművel ellenkező oldalon. Hogy mire kellett ott a dívány, nem tudom, mert sose láttam Jászait azon feküdni, de még ülni sem. Mindig széken ült, ha ült. A dívány előtt alacsony asztal, mellette egyetlen szék. Ezen az egyetlen széken ült a nagy Jászai, a díványon én, ő maga hozta be a vacsorát, abban az edényben, amelyikben megfőzte. Egy-egy tányért is hozott, és mindegyikünknek egy-egy kanalat. Minek a villa-kés, ha úgyse használjuk?

– No, most együnk! Tudja, Oszkár, ebédeltem egyszer egy kedves parasztszalánnál. Vasárnap volt, és otthon volt az apjuk is. Csöndben ettünk, szó nélkül. Egyszerre csak a nagy csöndben megszólal a kisgyerek, hogy „apáám, legjobb önnyi”, most én is azt mondom, mikor ezt a nagyszerű puliszkát eszem; hát önnyünk! És „öttünk”. Nagyon ízlett. Néha a tálcán lévő tálát a maradék paprikás krumplival a kettőnk térdére tette, és egy tálból közösen „öttünk”.

– No, Oszkár, ögyön, ögyön, döfögyön, döfögyön, van benne még kolbász is!

Néha ilyenkor összeért a térdünk. A kettőnk négy térde ott a paprikás krumplis tál alatt. A nagy tálca eltakarta ezt az érintkezést, de én éreztem a nagy Jászai két térdét. Néha az egyik térdem a nagy Jászai két térde közé csúszott. Véletlenül! Máskor már megrendeztem az ilyen véletleneket. Később legszívesebben úgy teáztam, puliszkáztam, krumpliztam, hogy a nagy tálca a térdünkön volt. Véletlenül már a kezem is hozzáért a térdéhez a krumplistál alatt, de úgy remegett a kezem, úgy vert a szívem, hogy sietve visszahúztam a kezemet, nehogy észrevegye.

Jászai nem szólt. Azt hittem, nem veszi észre. Néha már nem is kellett krumplis vagy puliszkás tál, anélkül is hozzáért a kezem a nagy Jászai térdéhez. Rémesen izgattott voltam. A nagy Jászain nem látszott semmi izgalom. Nyugodtan látszott beszélni, amíg nekem remegett a lábam.

Nem ismertem még nőt. Az a gyöngéd, ellenkező szárazdajka már rég kiment az emlékeimből, csak most, amikor visszaidézem a múltat, gondolok megint rá. Azóta semmi, semmi. És most a nagy Jászai, aki még most is, ötvenöt évvel később is megreszkett, ha rá gondolkodom. Mi ez? Mi lesz ebből? A nagy Jászai észreveszi az én illetlen viselkedésem, és kidob – gondoltam, és elhatároztam, hogy felhagyok az ilyesmivel. De ha egyedül voltunk, és a közelébe értem, az ördög újra megkísértett, és a kezem újra csak hozzáért a térdéhez. És ő tűrte. Nem reagált, de tűrte. Nem is veszi észre, gondoltam, a görög szobrok szépségeit magyaráltam remegő szájjal, a nagy Jászai térdével kapcsolatban, és reszkető térdekkkel mentem tőle haza, és még otthon az ágyban is rázott a hideg, és elöntött a hőség.

Nem tudtam eligazodni sem önmagamon, sem őrajta, a Jászain. Egyszer aztán valami furcsa történt. A három egymásba nyíló szobája ajtaja mindig nyitva állott, és én nyugodtan sétálhattam végig, keresztbe a három szobán. Sétáltam, sétáltam, jöttem-mentem, a nagy Jászai főzött valamit a konyhán, amikor egyszerre csak észrevettem, hogy az íróasztalán ott fekszik a naplója nyitva. Na most, gondolom, megtudom, hogy írja a naplóját, és mit ír bele. Lehajlok, és olvasni kezdem. Mi ez? Nem hittem a szememnek. Újra elolvasom, kapkodva, hozzá nem érve a könyvhöz, újra meg újra, köz-

ben kifelé figyelve, nem jön-e a nagy Jászai, olvasom. Itt áll írva, az ő keze írása, a mostani dátum: „A kisdíák kínoz, halálosan fölizgat, aztán elmegy, és én itt maradok – egyedül. Mi lesz velem? Mit csináljak?” Ilyen és hasonló szavakat olvastam a naplójában. Persze csak kapkodva, pontosan nem emlékszem a szövegre.

Na tessék – gondoltam –, hát úgy látszik, hogy szabad. Szabad! Szabad? Nem. Úgy látszik, hogy muszáj. Muszáj. De hogyan fogjak hozzá? Hogyan kezdjem el? Hogyan csináljam? Mit csináljak? Ilyen és hasonló kérdések szaladgáltak keresztül-kasul a fejemen, amíg egyszerre gondoltam egy merészet és nagyot, és a paprikás krumplis vacsora után, amiből én alig ettem, remegő szívvel, remegő térddel, el nem mondható izgalommal átvezettem a nagy Jászait az aranysárga oszlopos, topolyaágyas hálószobába. Abban a szobában nem égett a lámpa. A nagyszobából jött át a világosság. A fény rávetődött az aranyoszlopos ágy egész hosszára, mintha csak úgy lett volna rendezve. Hogy én akkor mi mindent éreztem, ma már nem tudom. Nem vezettem naplót. Most, hogy felidézem a múltat, most teljes élénkséggel támadnak fel az akkori események, képek és hangok. Ady Salamon királyának nyolcvan ágyas-szép, számtalan leányzó látta „libánus fa-ágy”-ára gondolok, melynek „Ezüst, erős oszlopai remegnek”, ezen az ágyon is „Gyüretlenek a bársony, puha leplek / S homálya van az aranymennyezetnek”.²⁷ Az aranyoszlopú ágy jobb oldala felőli két le nem függönyözött ablakon bevilágított a hold, és ellenfényt adott a nagyszobai villanylámpa fényének. Ebben a kettős fényű homályban hallottam a nagy Jászai bűgő, remegő, hívó hangját: „Gyere, gyere, gyere!”

Hogyan dobáltam le magamról a ruhámat, cipőmet, hogyan vetköztetett a nagy Jászai, milyen gyorsan, nem tudom, de úgy látszik, a vetköztetés nem volt elég gyors, mert még mielőtt a nagy Jászai közelébe értem volna, nedves lett a ruhám. „Gyere, gyere, gyere!” És én néztem azt a kétoldalról gyöngén megvilágított, hátára dőlt márványkariatidát, mely maga is világítani látszott a félhomályban. „Jövök, jövök!” És mentem, és megöleltem a hátára dőlt kariatidát, és csókoltam, és csókoltam azt a száját, amelyik olyan szépen tudta szavalni Szophoklész és Shakespeare-t, amint senki más, azt a torkot, amelyből úgy jött ki a hang, mint soha semmi más nőből, azokat a karokat, a kezet, amelyek úgy tudtak mozogni, ha megmozdultak, mint a régi görög szobrok mozognának, ha megmozdulnának.

– Gyere, gyere, gyere!

Én már újra harcra kész voltam, és mentem. Először életemben. Mentem, de alig voltam a karjában, már ellankadtam a gyönyörtől.

– Még, még, még – bűgött, és nyögött, és kért. Kért! Engem kért a nagy Jászai! Engem, a kis növendéket! De minél inkább kért, és én minél inkább akartam a kérésének eleget tenni, annál kevésbé engedelmeskedtek akaratomtól nem függő idegeim, és minél inkább gyönyörködtem a vágyakozó kariatidában, annál kevésbé tudtam a nagy Jászai kívánságának eleget tenni. Ott vonaglott, kígyózott a teste, amíg végre megnyugodott. Megnyugodtam én is, és rövid kis szünet után újra harcba kezdtem. Most már nagyobb és tartósabb sikerrel. Meg látszott elégedve lenni. Csak később mondta: „Tee! Tee! Te megcsalsz! Neked van valakid! Nem szabad a múzsát megcsalni! Megértettél? Nem szabad!”

Amikor aztán hazamentem, az ágyamban végiggondoltam az egész este történetét. Csodálatos, hihetetlen történetét. – Mégis – hogy is volt ez? Újra látom a ledőlt kariatidát, a megelevenedett kariatidát, amint az öle, a karja, egész valója egyetlenegy szót súg, nyög, sikolt: „még, még”, és én már nem vagyok résztvevő, csak néző, sajnálkozó,

szánakozó, majdnem mosolygó néző. Mit akar tőlem? Mindenki csak annyit tud adni, amennyije van. Mit prédikált nekem örökké a szerzetesi életről? Hát ilyen a szerzetesi élet? És aztán mit tudom én, mit kell, hogyan kell. Nem lehet egy kezdőtől tökéletességet kívánni! Tanítson, ha azt akarja, hogy tudjak. Ilyeneket és száz hasonlót variáltam tizennyolc éves összezavart fejemben, amíg végre elaludtam. Aztán egy darabig folytatódott ez a fura szerzetesi élet, ő nem tanított, és az idő túl rövid volt ahhoz, hogy önmagamtól tanuljak. Vele mindig kezdő maradtam. A nagy Jászai, a legnagyobb magyar tragóda, nem tudott tanítani. Amint a színiakadémián nem tudott tanítani, az ágyban sem értett hozzá. Ő maga művész volt, a legnagyobb tehetség, a legnagyobb művész, de a színjáték és a szerelmi játék nem monológ. Mind a kettőt össze kell a partnerrel tanulni. Én akkor még sem a színjáték, sem a szerelmi játék technikáját nem tanultam meg. Amit csináltam, az mind csak rögtönzés volt. A rögtönzés pedig egyszer sikerül, másszor nem.

Elutazott vendéjátékra Aradra. És tíz napig nem láttuk egymást. Egy-egy levél ment oda tőlem és hozzám tőle, a kedves Munkácsy Mariskával együtt összepakoltuk Médeiát és Élektrát, és elküldtük utána, aztán pár napig semmi hír. Mariska kapott sürgőnyt, hogy a művész mikor érkezik. Kimentünk eléje a pályaudvarra. Az emberek köszöntek, és az állomásfőnök is tisztelettel üdvözölte. Jászai úgy fogadta az üdvözléseket most is, mint mindig, mint a régifajta királynők. Fogadta! Fogadta az üdvözléseket, mint a neki járó köteles hódolatot. Ha a köszönés nem is látszott mindig hódolatnak, ő úgy fogadta mindig, mintha hódolat lett volna. Színész koromban azt szoktam mondani a színpadi némaszemélyzet tömegnek, ha királyt játszottam, hogy hajoljanak meg, hogy mélyen hajoljanak meg, mert a színpadi királyról csak akkor hiszik el, hogy király, ha a tömeg meghajlik előtte. Ez különben az étellel is így van. Ott is a népség, katonaság teszi csak királlyá a királyt. Hódoló alattvalók nélkül nincsen király. A színházban is legkomikusabb az a helyzet, amikor a színész-király színpadra lép, és a szereplők nem hajolnak meg tisztelettel előtte. Jászai úgy tudott jönni-menni az életben is, hogy az emberek nem köszöntek, de tisztelegtek, ha elvonult előttük. Hogy a háta mögött néha mosolyogtak a nézők, mit tesz az? Kit nem mosolyognak meg? Kit nem gúnyolnak ki az emberek a hátuk mögött? Még a zsarnokot is, az életük és haláluk korlátlan urát. Csak ha szemben állnak vele, száll inukba a bátorság. Vagy leszűrik. De gúnyolni szembe nem merik. Jászaival is így volt. A háta mögött kigúnyolták, kifigurázták, utánozták a furcsaságait, a hangját, a mozdulatait, amelyek még hibáikban is százszor értékesebbek voltak, mint a gúnyolók egész nyomorúságos egyéni életüké.

Két ilyen utánzási esetet mondok el. Én akkor már rég nemzeti színházi tag voltam, tele voltam nagy szerepekkel, de a bámulatom, az imádatom sohase csökkent iránta. Úgy belemélyedtem a bámulatába, hogy minden hangja, minden mozdulata megrögződött a lelkemben, és a megtévesztésig pontosan tudtam utánozni. A kisikló hangját, a mélyből a magasba szökkenő, szinte átmenet nélkülinek látszó sikolyát, sírását, szipogását, könnyes-zokogó beszédét, mindezt úgy utánoztam, hogy átéreztem a Jászai érzéseit, és kicsordultak a könnyeim, valóságos, érzésből fakadó könnyeim. Persze furcsa volt, hogy én, a férfi, ilyen női színjátszást utánzok. Nem is utánoztam soha mást, sem nőt, sem férfit, sem színpadon, sem az életben, sem komolyan, sem tréfából, csak diákkorom szerelmét, Jászait. A színészek mulattak az utánzásomon, és egy délelőtti próbaszünetben azt mondja Jászai: „Te Oszkár – ő az óta az első éjszaka óta tegezett, én őt sohasem –, te Oszkár, azt hallom, hogy te engem jól tudsz utánozni, hadd hall-

„juk!” Én nem soká kérttem magamat. Szerettem a Jászai hangját hallani, az ő érzéseit érezni, és eljártszottam, eldaloltam hangról hangra, érzésről érzésre *Sapphó*-beli nagymonológját.²⁸

– Te Oszkár, hát ez szép, ez szép.

– Elhiszem azt, hogy szép. Hát mit gondol, elmondanám én ezt, ha nem volna szép?!

Egy másik utánzásról is beszámolok. Kertész Ellának²⁹ voltak fiatal korában ilyen „utánzási számai”. Sok színésznőt, színészt tudott jól-rosszul, de mindenesetre hatáson és a másik kárán mindig szívesen mulató jókedvű társaságok szórakoztatására utánozni. Irsai Artúréknál,³⁰ a Nemzeti Színház orvosánál volt nagyobb társaság. Színészek, írók és privátok. Vidámság, jókedv, halljuk Kertész Ellát, halljuk... kiáltották, miután egy-két énekest már meghallgattak. Ella előlép, és utánozza a színészeket, amint a vendégek kívánták.

– Jászait! Jászait! Halljuk Jászait!

– Nem, most nem, a nagyságos asszonyt tán zavarná.

A háziasszony, a kedves Irsainé, odamegy Jászaihoz:

– Miria – így hívták belső barátai –, ugye szabad, ugye megengeded?

– Hogyne, hogyne, hogyne. Csak tessék, tessék, tessék.

Kertész Ella rákezd, és utánozza Jászait. Meglehetősen brutálisan, erősen karikírozva, de a más csúfolásán mindig mulató közönség nevet és tapsol.

– Na, hogy tetszett, Miria? Hogy tetszett neked? – kérdezi a kedves háziasszony.

– Nagyon jóóó, nagyon jóóó – mondja Jászai –, de én nem – zsidózik!

A társaság újra nevet, megvan a hatás.

– Beregit, Beregit, halljuk Beregit a *Bizáncban*, Beregit a *Bizáncban*, Beregit a Konstantin császárbán! Halljuk a Konstantin császárt!

Erre a drága Jászai felugrik a székéről, és összeszeszi a két kezét, mintha imádkozna, könyörögne, de szinte parancsolva mondja:

– Ne, ne, azt ne, kérem, azt ne!

Sose felejttem el Jászainak ezt a kedves, parancsolva kérő hangját, mozdulatát. Mintha valami neki nagyon drágát akarna megóvni azzal a pár szóval, hogy „Ne, ne, azt ne, kérem, azt ne!” Köszönöm ezt az érzést, kedves Jászai. Nem mintha bántott volna engem, ha kifiguráznak, sőt ha azt hallottam, hogy valamelyik színinövendék jól tud engem utánozni, megkértem és cigarettával ajándékoztam meg, hogy utánozzon, sőt ha tehetséges volt az utánzás, ki is javítottam, és megmondtam, hol a hiba, és hol kell a karikatúrán valamit változtatni. A kitűnő Abonyi³¹ még tizenöt évvel a *Bizánc* premierje után³² is olyan nagyszerűen utánozta Konstantin szerepem végjelenetében való dikción felépítését, minden hangját, szünetét, fokozását és lezárását, hogy örömöm telt benne, hogy hosszú szünet után újra találkoztam régi magammal.

Amikor Jászai hazaért aradi vendéghátjáról, valami furcsa izgatottságot vettem rajta észre. Nem tréfálkozott, keveset beszélt a vendéghátékkal kapcsolatos élményeiről, kérdeznem kellett tőle, mi hogyan volt, milyenek voltak az előadások, nem volt-e baj a színészekkel, holott addig mindig ő vitte a szót, és valami szokatlan leányos szívenkezt éreztem ki a hallgatásából. Mivel, hogy túl nagy a temperamentuma, nem nagyon tud titkolózni, és ha izgatják, kibuggyan, kiforr belőle minden, hamarosan megtudtam, hogy beleszeretett valakibe, és a vendéghátékait is azért hosszabbította meg újra és újra.

Hogy kibe szeretett, azt persze nem kérdeztem, az úgyis mindegy. Majd elmúlik az is, és következik az új, akkor legalábbis így gondoltam, és nem számítottam rá, hogy

majdnem egy szenzációs napihír második bekezdésénél tartunk, amikor csak egyszerre észreveszem, hogy a díszes topolyaágy melletti kisasztalon egy fene nagy, régi fajtájú hatlövetű katonai forgópisztoly fekszik.

– Hát ez mire való? Minek van ez itt?

– Tegye csak le, ezentúl ez ott fekszik.

– Betörőtől fél? Már a vasajtó sem elég, amit a rendes ajtaja elé csináltatott. Azt hittem, az a vasajtó csak arra való, hogy kívülről zárja be, ha elutazik. Most már ezt az ágyút készíti ide? Ne féljen, nem tör be magához senki.

– Már be is tört, már be is... – és pityereg, a nagy Jászai pityereg.

Hát ezt is tudja a nagy Jászai, a hatalmas Jászai. Baj van, gondoltam, ide női segítség kell. Egy cédulára írok pár sort anyámnak, hogy felkészülhessen arra, ami rá vár, ha ideér, és a cédulát a cseléddel elküldöm haza. Nemsokára megérkezik anyám. Kimegyek eléje a nagyszobába, és pár szóval elmondom neki kapkodva, amit tudok, és hogy az a hatlövetű kéziágyú ki van készítve az ágya mellett.

– Amíg én Jászaival beszélek, te dugd el a revolvert – mondja anyám, és bemegyünk együtt a hálósobájába.

Jászai apatikusan ül a nyugágyon, háttal a revolvernek. Anyám leül Jászaival szemben. Én a Jászai háta mögött állok, háttal a revolvernek. A két asszony nem köszön egymásnak. Anyám úgy jön be, úgy ül le ott, mintha beteget látogatna. Vagy kondoleálna. Nem szól. Sem a kondoleáló, sem a gyászoló. Végre megszólal anyám:

– Menj ki, fiacskám, ne zavarj most bennünket!

Megyek ki a szobából, de közben már a nagy hatlövetűt bedugtam a nadrágom korcába. Ellenben nem tudtam hova rejteni. A Jászai lakásában nem volt rejtékhely. Minden nyitva feküdt. Az íróasztalfiókon kívül nem volt rejtékhely. Annak a kulcsa pedig Jászainál van. Járok ide-oda, hova dugjam, hova bújtassam ezt az ágyút, de nem találok megfelelő helyet. A kisszoba alacsony díványa alá nem lehet, azt Jászai örökké kontrollálja, nincs-e alatta por. Az előszobai szekrény magas, oda csak létrával lehet feljutni, a létra pedig a cselédszobában van. Megyek az előszobába, vissza a nagyszobába, amikor a hálósobából már jön ki Jászai anyám. Jászai mintha derűsebb volna, mint előbb, én legalább úgy láttam.

– Fiacskám, mi most megyünk haza. Ónagyságának dolga van.

– Köszönöm, hogy eljött, és ne vegye kérem rossznéven, hogy most nem tartóztatom, de én sose kések el próbáról, és nem akarom a késést most vénségemre elkezdeni. Éppen elég sokról késtem le az életemben. Oszkárt holnap tán láthatom. Isten velük, és köszönöm.

– Majd rendbe jön minden – mondja anyám –, szegény asszony beleszeretett valami vidéki komikus színészbe, és ezt a szegény komikust és a szerelmét nagyon tragikusan veszi.³³ Majd elmúlik ez is. Jászainak minden szerelme egy-egy szerep. Egyik szereppel nagyobb sikere van, másikkal kisebb. Egyik rövidebb ideig van műsoron, másik hosszabb ideig. De végre minden szerep lekerül a műsorról, és nem marad más, csak az emlék. A siker vagy a bukás emléke. Azért beszélek erről olyan sokat, mert terád gondolkodom. Mint ahogy terád gondoltam akkor is, amikor vele beszéltem. Jászai már sok szerepet játszott. A színpadon és az életben is. Nem is emlékszik valamennyire. Ezt mondtam az előbb neki is. Ezen gondolkozott el. Megfogta a kezem fejét, a szemembe nézett úgy, hogy többet nem is szólhattam. Aztán egy kis szünet után azt mondta, „köszönöm, megértettem”, felállt, és elbúcsúztunk. Megölelt, sokáig tartott átölelve, és megcsókolta mind a két arcomat. De ez nekem nem fontos. Nekem te vagy fon-

tos. Drága fiam! Te még csak most kezded el. Az életedet és a pályádat is. Jegyezd meg magadnak: minden elmúlik. Minden szép és jó, éppúgy, mint minden csúnya és rossz. Nem is az a fontos, amit átélsz, hanem annak az emléke. Minden elmúlik. Erre gondolj az örömeidben és a szomorúságaidban. Nem fogsz féktelenül örülni és nem fogsz kétségbeesni szomorúságodban. És mindenben van valami szép. Az örömben az, hogy volt. A bánatban az, hogy utána öröm következik.

Ilyeneket és hasonlókat mondott az én egyetemet nem járt, érettségít nem tett egyszerű, dolgozó édesanyám.

Pár nappal később a Nemzeti Színház udvarán odajön hozzám a mindig tréfálkozó, kicsit nagyképű, hivatalos igazgatósági leveleket vagy szerepeket jobb-rosszabb viccekkel kézbesítő szereposztó: Kóré Sándor.³⁴

– Mondja, kérem, kisdiák: hogy áll most a nagyvilág? Jászaiért epedek, viszek neki szerepet. Tessék megmondani, kérem, otthon van most a művésznő? Olyan nehéz ez az új szerepe, hogy nemcsak neki lesz nehéz eljátszani, de nekem is nehéz kétszer elvinni.

Megnézem a szereposztókönyvet. És megemelem a szerepet. Nehéz a szerep, még megemelni is nehéz. Sejtelmem sincs, ki ez a Tudor Mária.³⁵

Elmegyek a Múzeum könyvtárba. Ott engem jól ismernek. Megnézem. Még könyvet is kapok róla. VIII. Henrik első feleségének a lánya, apja kitagadta, és csak halála előtt ismerte el, második örököséül nevezte ki végrendeletében, de sem ő, sem a fiútestvére nem uralkodtak soká, így kerülhetett trónra Angol Erzsébet. Két könyvet kaptam kölcsön a könyvtárból, és vittem fel Jászainak. Már ott ült az új szerepe az ölében. Átadom a két könyvet, örül, nagyon örül. Már lapoz is benne. Kezdi olvasni. Rendben van, gondolom, most egy darab ideig összedőlhet körülötte a világ. Új szerep, új feladat, készülődés, tanulás, próbák. Most már minden rendben van. Az élet új szerepe elhalványodik az új színpadi szerep mellett, olyan becsületes, kötelességtudó, felelősségteljes, tiszteletre méltó igazi tehetségnél, mint Jászai Mari.

Jegyzetek

1. Jászai Mari a tragikus körülmények között elhunyt Nagy Imre helyét töltötte be 1893 szeptemberétől a színiakadémián, s betegsége miatt hagyta abba tanári munkáját.

2. Jászai Mari 1890. december 30-án játszotta először Szophoklész drámájának címszerepét.

3. Mihályfi Károly (1857–1936) – 1880-tól a Nemzeti Színház tagja. Nagy Imre után, Beregi Oszkár előtt ő játszotta a fiatal hősöket.

4. Felekyné Munkácsy Flóra (1836–1906) – 1855-től a Nemzeti Színház tagja. Szépsége mindenkit lenyűgözött, játéka a drámai szerepekben azonban nem volt átütő.

5. Csiky Gergely fordításában így hangzik a dialógus: „Élektra: Kétszer vágj hozzá, ha

tudsz. Klütaimnésztra (a palotában): Oh, jaj! Másodszor.” (Szophoklész: ÉLEKTRA. Görög-ből fordította, bevezette és jegyzetekkel ellátta Csiky Gergely. 5. kiadás. Bp., 1911. 60.)

6. A Nemzeti Színház bérháza az 1869-ben megvásárolt saroktelken 1875–1876-ban Skaliczky Antal tervei szerint épült fel. A bérház jövedelmét a Nemzeti Színház céljaira fordították.

7. Somló Sándor, eredeti nevén Hlavaty Ödön (1859–1916) – 1885–1887 és 1890-től játszott Aradon. 1893-tól a Nemzeti Színház tagja, 1902-től 1908-ig igazgatója; költő, drámaíró. YORICK című kötete 1893-ban jelent meg.

8. Vadnay Vilma (1862–1918) – pályáját a

Népszínházban kezdte, 1882-től 1893-ig vidéken szerepelt.

9. Somló Sára (1886–1970) – a szobrászat mellett irodalommal is foglalkozott. Verses- és novelláskötetei jelentek meg.

10. Dunst Elemér elégséges eredménnyel elvégezte a színiakadémiát, s az iskola értesítője szerint vidéken kapott szerződést az 1895–1896-os évadban.

11. Racine BRITANNICUS című drámájában 1899. december 22-én játszottak először együtt. Jászai Agrippina szerepét, Beregi a címszerepet alakította.

12. A Sudermann-darab bemutatója 1894. április 6-án volt a Nemzeti Színházban.

13. Ifjú Nagel Ottó könyvkereskedése a Múzeum krt. 2. sz. alatt állt.

14. Szikszay Ferenc A Nemzeti Színházhoz elnevezésű vendéglője a Kerepesi út 1. sz. alatt működött.

15. A Molnár György-féle Budai Népszínházról van szó; Jászai 1867–1869-ben játszott itt.

16. 1897. augusztus 16-án zajlott le a nevezetes esemény. Beregi Oszkár ekkor katonai szolgálatát töltötte.

17. Munkácsy Mariska (1867–1912) – a Nemzeti Színház (1889–1896, 1902–1912) és a Vígszínház (1896–1902) tagja.

18. Lánczy Ilka (1861–1908) – a Nemzeti Színház (1884–1896, 1900–1908) és a Vígszínház (1896–1900) tagja.

19. Ódry Árpád (1876–1937) – a Nemzeti Színház tagja (1905–1937), a Színművészeti Akadémia igazgatója (1930–1937).

20. Alexander Girardi (1850–1918) – 1874-től a Theater an der Wien, 1896-tól a Raimund Theater, a Deutsches Volkstheater, 1917-től a Burgtheater tagja.

21. Helene Odilon (1865–1930) – 1891-től a Deutsches Volkstheater tagja. Alexander Girardi a második férje volt.

22. Girardi felesége Ludwig Bösendorfer mostohalánya: Leonie Latinovics de Bösendorfer, azaz Leonie Latinovics de Borsod.

23. Az Adria Biztosító Társaság, Riunione Adriatica di Sicurtà, 1838-ban alakult, székhelye Triest volt.

24. Valószínű, hogy Erdős Aladárrol, a társaság ügyvezető igazgatójáról van szó.

25. Lenkei [Schenker] Hedvig (1877–1970) – 1896-ban ő mondta a PROLOGUS-t a Vígszínház megnyitóján. A Vígszínház (1899–1903) és a Nemzeti Színház (1903–1914) tagja.

26. Márkus Emília (1860–1949) – 1877-től volt a Nemzeti Színház tagja, Jászai Mari örök riválisa.

27. Ady Endre: ÉLET HELYETT ÓRÁK.

28. Grillparzer SAPHO című drámáját 1893. november 24-én mutatta be a Nemzeti Színház.

29. Góthné Kertész Ella (1878–1936) – a Nemzeti Színház (1897–1898), a Vígszínház (1903–1910, 1911–1921, 1924–1936), a Magyar Színház (1910–1911), a Renaissance Színház (1921–1922) tagja.

30. Irsai Artúr (1855–1918) – Korányi Frigyes asszisztense (1883–1913), egyetemi magántanár (1885-től), a „Dunabalparti” kórházak igazgatója (1912-től), a Nemzeti Színház gégeorvosa.

31. Abonyi Géza (1894–1949) – a Nemzeti Színház tagja (1918–1949), Beregi szerepeinek örököse.

32. A bemutató 1904. április 22-én volt. Abonyi Géza 1927. június 13-án játszotta először Konstantin császárt.

33. Miklós Jenő is hasonló történetet jegyzett fel JÁSZAI GAVALLÉRJA című frásában (OSZK Színház-történeti Tár, Analekta 578). Eszerint Jászai Magda szerepét játszotta vidéken, s itt megismerkedett Pilisi Lajos színésszel, s együtt tértek vissza a fővárosba. Miklós frásában azonban nem szerepel a város neve.

34. A Nemzeti Színház szerepkihordóját valójában Kóré Istvánnak hívták.

35. A történet kis szépséghibája, hogy Jászai Mari Mária királyné szerepét Victor Hugo TUDOR MÁRIA című drámájában már 1893. október 6-án eljátszotta.